

АКЖЕЛКЕЧ

ISSN 0234 — 6818

№ 5 мамыр 1997

«Жас қанат» конкурсының ең жас орындаушысы, көкшетаулық оқушы Жанар Оразалина.

"ҚАРАМЫЗЫМ,

КЕЛДІҢ БІЗІ"

Повестен үзінді

Ол шөпілдеген шелекті құдық қақпағына сүйей салып, үй іргесіндегі жалғыз түп алма ағашына ат басын тіреген карттың қолтығынан демеп түсірді. Қожайының қас-қабағын аңдаған сабалақ төбет те ұзақ шәуілдемей, марғау ынырси қыңсылаған беті аттың бауырындағы тоқымдай көленкені паналаған. Тілі аузына сыймай қос өкпесін бірдей ішіне тартып ырсылдайды.

— Құдайдың күні күйіп-ақ тұр биыл. Саятжан, дәу жігіт болдың ба? Келші бермен «мандайыннан иіскейінші. О-о-о... Өзіңнің бойың сырықтай сорайып кетіпті ғой. Пәле! Жана мені аттан түсіріп алды емес пе қолтықтап. Әжеңнің халі қалай? Қуатты ма, балам?..

— Аманбысың, Отарбай? Өзің осы жерде бізді «қашан келер екен» деп күтіп жүргеннен саумысың? — Қолыңдағы қурай сыпырғышын табанының астына тастай салған Торғын әзілдей сәлем берген. — Біз де сау-саламатпыз. «Өлмеген құлға тағы, міне, келді жазы». Тірі адам сүйретіліп жүріп тірлігін жасай берсе керек. Шын айтам, өзің көктен түстің бе, жерден шықтың ба? Әлгінде Қамар да бізбен бірге келген. «Сен секілді қалана апталап жатуға шыдамаймын, оның үстіне шалымды сағындым» дейді ол маған. Мал-жан есен бе? Саятжан-ау, анау ағаштың көленкесіне көрпеше төсеп жібер. Шәугімнің астындағы шоғынды қузап... Ой, балам... қайдасың?..

Төңірегіне таңырқай жанар жүгірткен Торғын шешей қараңғыда көзі байланған жанша тұрған жерінде үн-түнсіз тыпырлады да қалды. Сонда ғана байлаулы Найзақүреңді шешіп алып, шылбырынан жетектеп құлаған тамның шөккен балшық қабырғасына тақата қойып, үстіне міне алмай өүреге түскен Саятты көрген Отарбай:

— О, құлыншақ, атқа мінгісі келген де. Басқа не ермегі бар

мына жұтаған жұртта, — деп күбірледі. — Менің де Рәшитім өстіп жүрсейші...

Әлденеше мәрте серпіле ұмтылған Саят аттың екінші жағына ауып кете жаздап барып бойын әрен тіктеген. Тізгінді іркіп кері бұрылған ол:

— Ата, Кіші Аққұм жаққа барып қайтайыншы, — деді.

— Қатты жұрме, балам. Ыстықтың беті әлі қайтқан жоқ.

— Саятжан-ау, алысқа ұзама. Шабамын деп құлап қалмағайсың. Байқашы өзін. — Бөйек болған ол жұмсақ тоқаштарын Отарбайдың алдына рет-ретімен қоя бастады. — Шайды сүтсіз ішесің енді. Қолын тисе кешіктірмей Рахиладағы қызыл ала сиырымды жеткізіп бергейсің. Жаздай ақсыз қалай отырамыз. Саятым да айран ішсін бүйірі шығып...

— Айтпақшы Торғын-ау, тарс есімнен шығып кетіпті. Бағана кемпір терміске сүт құйып берген сықылды еді. Саятжан менің қоржынымды қайда тастады екен. Қолына ұстатқан едім. Е...е... Әне... шелекке сүйеп қойыпты...

— Әй, балам-ай! Қойған жерін қарашы. Судың үстіне тастай салыпты, — деп орнынан жүрелей түрегелген Торғын қоржынды саусағымен іліп көтерген болды. — Мынауың өзі зілбатпан ғой. Ішіне тас тығындап алғансың ба?

— Сені аштан қалатындай, әлгі кісінің істеп жүргені. Шайымды да шала ішкізіп, «тездетіп барып кел» деп дамылдатпаған. Тіпті қаладағы балалардың жағдайын да тәптіштеп сұратпады. Кейінгі кезде мүлдем мазасыз. Мінезі де өзгеріп, шыдамсыз боп барады...

— Бәсе, бәсе... Қамар барған бойда жөпелдетіп жіберген тәрізді. Өзіңнен басқа кім бар жұмсайтын. Шүкір де... Қарға адым жер мұң болып төсегінің маңынан ұзай алмағаннан құдай сақтасын.

Кесесін дастарханның шетіне жылжитқан Отарбай ілкі сәт үндемей, маңайына күн сала сүзіле көз тікті. Көкжиекпен

астасқан Кілтбай құмы тым жырақтан карауытып шалынады. Қарсы беттегі Жаңаөндіріс ауылының орнын көрсетіп: «бұл жерде осыдан он жыл бұрын сүттей ұйыған ел болған»... дегендей жалғыз түп бөйтерек апанық көрінеді. Енді міне, көрші ауылдың кейпіне түскен ыстық мекеннің қазіргі ұсқынсыз келбеті мынау. Айналдырған бесалты жылдың бедерінде тозтозы шығып мүлгіп тұр. Әйтеуір, жыл сайын немересін жетектеп Торғын келеді жыл құсындай. Кара орманын қимайды-ау... Қайтсін, өскен-өнген, ұшқан ұясы емес пе?!

Тенізден лекіген майда самал мандайынан жұп-жұмсақ өлеңшөптің үкіжелпуішіндей сипап өтті...

Кеудесін кере орнынан ширак көтерілген Отарбай:

— Әлгі бала кешікті ғой, — деді зілзал үнмен.

— Апырмай, бір жерде құлап, мертігіп қалмаса, — деді Торғын шырылдап.

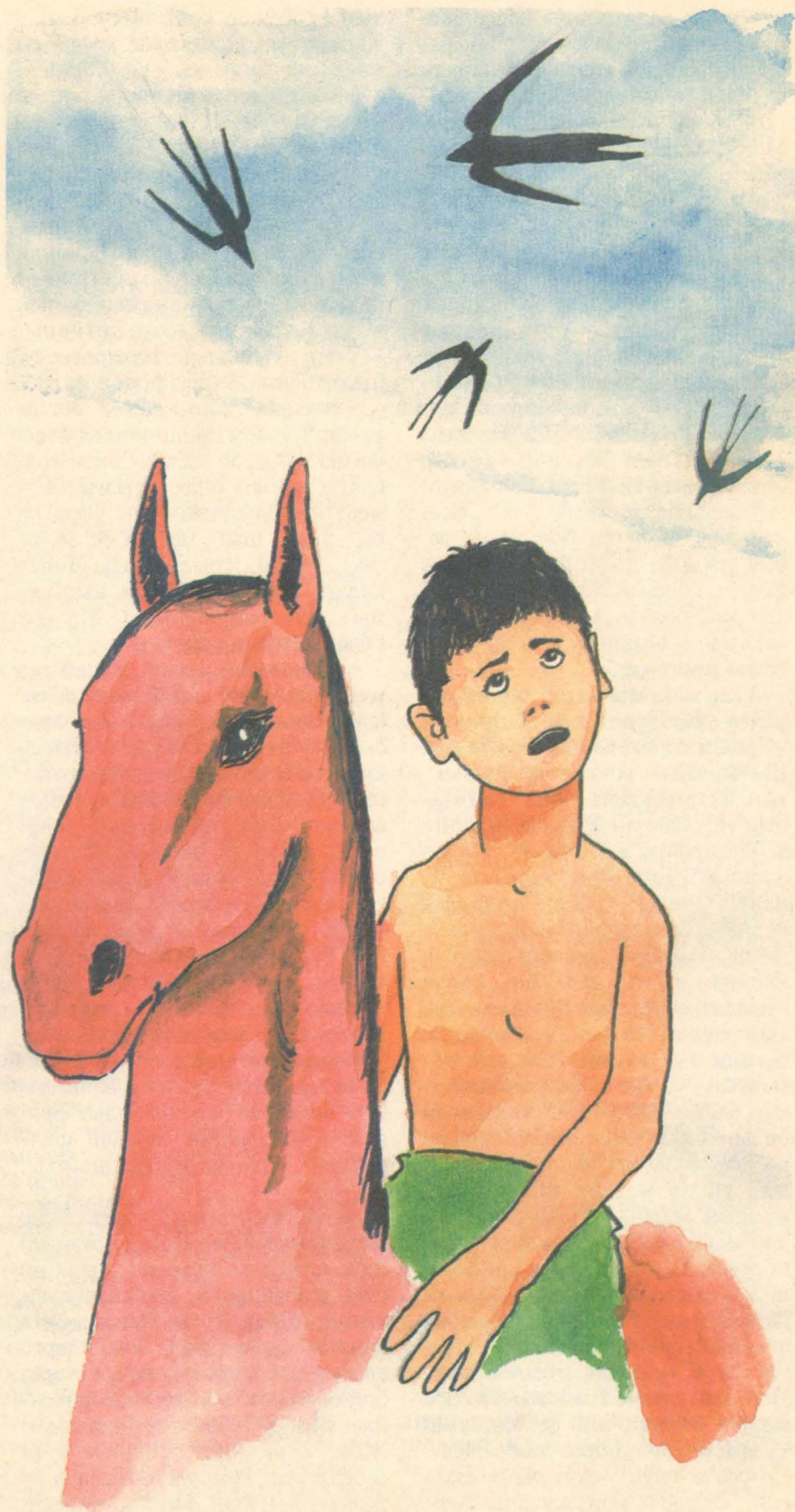
— Қорықпа!.. Аты жуас... Со немен суға түсіп жүрмесе рахаттанып... Сағынған шығар...

Әр сөзін нығырлай, ойын үзіп-үзіп жеткізген қарт жүрегі шын мәнінде алансыз еді.

Мұны жан-дүниесінен сезген Торғын шешейдің қабағы да лезде жадырап қоя берді.

* * *

...Найзақүреңге конжиған Саяттың бойымен бірге ойы да өсіп шыға келгендей. Алақанына уыстап жинап алған жүгенді екі-үш мәрте серпіп, өкшесімен аттың бүйірін әлсін-әлсін нұқып қояды. Шоқырақтай жөнелген Найзақүрен үйреншікті аяңжелісіне басқан. Әбден арса-арсасы шығып мүжіліп құлаған үйлердің канқалары қос қапталында бірінен соң бірі қалып жатыр, қалып жатыр. Тіпті қайсыбір тамдардың там-тұм жұрнақтары болар болмас білінеді. Жермен-жексен үйлердің орындарын айтқызбай танып отыр. Оң жақта қалған шаршы-шаршы үйінділер Қамибек балықшы мен Базархан мұғалімнің

үйлерінің қалдықтары. Неге екенін білмеймін аяғын сылтып басып, қабағы катулы Базархан ағайды бүкіл ауылдың үлкен кішісі «Мұғалім» деп атайды. Менің әжем мен атамның өздері о кісінің есімін ауыздарына алмайтыны түсініксіз. Үнемі «Мұғалім» деп отырады. Ел іргесі сөгіліп, ауыл тарап жатқанда Балқаш қаласының түбіндегі Қоңырат деген жерге үлкен қызының қолына көшіп кетіпті. Содан бірнеше жыл өткеннен соң, ауылды сағынып жалғыз өзі шойнандап келгенде, әжем боларда-болмай жетектеп Тоқметбай бастықтың үйіне апарып Мұғалім атайға сәлем бергізген. «Берікболынның тұңғышы де, дәу жігіт бол! Сенің өкендер зіңгіттей боп кетсе де, осы уақытқа дейін бас киімдерін шешіп, сонадайдан сәлем береді» деп мәз болған Мұғалімнің түрі әлі есімде. Өмірімде мен оны бір-ақ рет көрген едім...

Сол жақтағы қатар тұрған екі үйдің есік-терезелері үңірейіп-үйірейіп қорқынышты шалынады. Шатырлысы Тоқметбай бастықтың, ал іргесіндегі Мәшімбай атаның үйі болатын. Екеуі де бертінге дейін ешқайда жылжымай отырып алған еді. Енді міне, көрдіңіз бе, иелері көшіп кеткен үйлердің сұрқын. Жыландар мен жарқанаттар мекеніне айналған олардың қасынан жүргің келмейді. Аядай ауылдың сыртындағы ескі қыстақтың бұдан бұрынғы бейнесін бүгінде көз алдына елестете алмайсың-ау. Аз уақыттың ішінде құм басып тастаған. Саят атының басын баяу ғана ірікті. Көңілі іркіттей бұзылды. Жұлгелене жалжал үйіліп жатқан мына қалың құмның астында Ділде апам мен Үйсінбай шалдың үй-жайы, қорақопсысы болған дегенге кім сенеді?! Айтпақшы, Ділде апамның қатын алған сомадай ұлы Серікбай ағамның өксіп-өксіп жылағаны-ай! Тура күні кешегідей есімде. Неге ұмытайын. Тіпті, жылап бара жатып айтқан әні де сол күйі құлағымның түбінде жанғырады. Сондағы өлеңі «Ауылым» екен ғой. «Жуасы мен жусаны бұрқыраған ауылым... Қайтып айна-

лып келгенше қош, аман бол!..» Қызық, үлкен адам да жылайды ма, — деп ойлағам мен ештенені түсінбей. Сөйтсем көзінің жасын көрсетпеген Ділде апам іштей езіле егілгенге ұқсайды. Оларды ұзаққа, алысқа кеткен шығар десем, теңіздің арғы бетіндегі Қарақұмға көшкенін кейін білдім. Өйткені, көп ұзамай аяқ астынан қайтыс болған Серікбай ағамның қазасына әжем кемемен барып келді. Апамның бар айтқаны: «Туған ауылының топырағы да бұйырмады. Жүрегі білген-ау...».

Әжемдікі дұрыс. Егер біз де қалаға мүлдем көшіп кетсек иесіз үйіміз қанырап қалады екен ғой. Сонда үймен бірге ауызғы бөлмедегі қарлығашымның ұясы да быт-шыты шыға ма?! Жок! Ж-о-о-к!.. Апам дұрыс айтады. Биыл қалаға қайтпай ауылда қыстаймыз... Иә, ескі жұрт та... Жалғыз үйде, атамның үйінде...

«Шошқалы» көліне қалай тез жетіп келгенін аңғармаған Саят жан баспаған ну қамыстың арасына сүңгі ілгері жүрді. Балауса құрақты бырт-бырт шайнаған атының ауыздығын мойнын созып ағытқан Саят Найзақүренге жалдатып барып су ішкізген. Оқтын-оқтын басын көтеріп қойып сусаған күреннің кербез қылығына төзімі таусылған ол атын тебініп кері бұрылды. Қамыс арасындағы қалың маса талап, одан бетер шыдатпаған. Әлгінде пысынап шешіп алған жеңсіз жейдесін жалма-жан ат үстінде қайта киді. Кісі бойы құрақтың үпелек шырпысынан желпуіш жасап алды. Бет-аузын, қол-аяғын сабалай шалғынды жағаға зорға шықты, әйтеуір.

Атын жыңғылдың көлеңкесіне байлаған ол біреу қарап тұрғандай шок қамысты тасалана шешініп суға қойып кетті. Мойнын қылтитып біраз тұсқа жеп-жеңіл қалқып барған бала үлкендерге еліктеп қос қолын жоғары көтеріп бой бойлады. «Әп дегенде аяғымның ұшы су түбіне тиетін шығар». Жок, керісінше сүңгіген жері терең екен. Төмендеген сайын су түбі мұп-мұздай боп қос өкпесін қыса түскендей, тынысы тарыл-

ған. Аяғын тырбындатып байқастап еді, екі сирағына бірдей балдыр оралып жылжитпай қойды. Әлгіндегі ойы ізім ғайым жоғалған. Жүрегі аузына тығылған Саят ентіге жағалауға қарай жан-дәрмені шыға жүзді. Іле-шала табанын майда батпаққа тіреген оның «Уһ» деген үні әрең естілді. Басы-көзін, бүкіл денесін жап-жасыл балдыр мен жылбысқы шайыр шөп шырмап тастаған ол су жиегіне ілінген бетте сүріне-қабына құлаған. Ентігін баса алмай, екі көзін тас қып жұмған күйі тып-тыныш қозғалмай жатты. Әлден кейін барып көзін сығырайта көл бетіне сүзіле жанар жүгіртті. «Қандай тұңғыық. Тіпті, жағасының өзінде бой жоқ. Шөп-шаламға оранып батып кете жаздадым емес пе?! Ертеректе колхоздың бір үйір жылқысы батпақтап өлген «Шошқалы» көлің осы. Ауыл ақсақалдарының айтқан сөзі есіне оралды. «Бү көлге байқап шомылмаса болмайды. Жағалауы тіп-тік жарлауыт, әрі терең-ақ. Қаратал тасыған жылдары суы өсте ортаймай қысы-жазы жатады шалқып...» Басына ұялаған үркек ойларды қарсы беттегі жыныс қамыс тоғайынан естілген барылдақ үйректің дауысы әлем-тапырық бұзып жіберді. Оған қосыла қытқатпаған жұп-жұп қасқалдақтар айдын бетіне ойнақтап шыға келді. Су сызып ерсілі-қарсылы жүзген канаттылар айна көлдің тұс-тұсынан қарауытып, қатарларын көбейте түскен. Көлеңке басы ұзарып, кешкі салқын самал майда толқындарды оята бастағандай. Аптап ыстықта аз-кем дамылдап алған кешкі құс базары біріне-бірі ұласар шақ Саяттың қиялына канат бітірген. Ол үсті-басын шайып, асығыс-үсігіс Найзақүренке қайта қонды. «Қап, әбден кешіктім-ау?! Әжем іздеп жатқан шығар. Бәрінен бұрын Отарбай атамнан ұят болды-ау. Ұрысатын шығар...»

Бойын бір өкініш, бір үміт билеген Саят өз-өзіне:

— Суға кетіп қала жаздағанымызды айтпай-ақ қояйын, — деп ызғыта жөнелді...

(Жалғасы бар).